

ЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ СТРАХУВАННЯ ДЛЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Заєць О. М.

Страховання як необхідний інструмент захисту процесу суспільного відтворення від непередбачених і надзвичайних подій підтверджується більшістю фахівців у галузі страхування. Значення страхового ринку витікає з функцій страхування в сучасній ринковій економіці. Щодо питання про кількість функцій теоретики страхування не прийшли до єдиної думки. Позиція професора Л.І. Рейтмана, що залишається до сьогодні найпопулярнішою, втілена в чотирьох функціях страхування (ризикова, попереджувальна, ощадна, контрольна) [1, 17], основна з яких (ризикова) полягає у відшкодуванні суб'єктам господарювання й населенню збитку, що наноситься випадково, має характер вірогідності настання події.

Перерозподільчі відносини, які реалізуються в страхуванні, зв'язані, з одного боку, з формуванням страхового грошового фонду за допомогою страхових платежів, з іншого – з відшкодуванням з нього збитку страхувальникам. У зв'язку з цим деякі фахівці по теорії страхування, наприклад В.В. Шахів, замість ризикової функції виділяють дві інших: функцію формування спеціалізованого страхового фонду грошових коштів і фонду відшкодування збитку й особистого матеріального забезпечення громадян [2, 38]. Але й при такій класифікації функцій наголошується, що роль страхування в захисті суспільного відтворення досить висока. Узагальнюючи ці думки, можна стверджувати, що основний вплив страхування на життя суспільства виявляється в процесі руху страхового фонду, який пов'язаний з розкладкою вірогідності збитку від випадкових страхових подій. Страхування розглядається фахівцями як необхідна частина суспільного виробництва: "страхування забезпечує безперервність (безперервність) і пропорційність (збалансованість) всього народного господарства в часі й просторі" [3, 104].

Вагомий внесок у дослідження функцій страхування зробили такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як В.Д. Базилевич, О.Д. Вовчак, Н.М. Внукова, Л.М. Горбач, М.С. Жилкіна, В.С. Загорський, Л.Л. Кінашук, С.С. Осадець, Л.І. Рейтман, В.В. Шахів. У працях цих вчених наведені різноманітні характеристики змісту функцій страхування, проте немає єдиного підходу до визначення їх сутності та ознак, переваг і недоліків щодо інвестиційно-страхової діяльності.

Для більш детального аналізу функцій страхування необхідно звернути увагу на економічну роль, яку страхування грає в процесі здійснення кожної своєї функції. Якщо розглядати ризикову функції, то об'єктивна економічна необхідність використання страхування для захисту суспільного виробництва зумовлена майновою відособленістю суб'єктів господарювання й окремих громадян в умовах переважання приватної власності. Спрямування засобів державного бюджету на відшкодування збитку від катастроф, аварій не завжди можливе по фінансових показниках, та й не зовсім правомірне з цивільно-правової точки зору (за збереження свого майна несе відповідальність власник майна). Отже, страхування може допомогти уникнути таких серйозних макроекономічних проблем, як зростання державних витрат і бюджетного дефіциту, що є інфляційним чинником. На посилення інфляції діє й порушення співвідношення між попитом населення й зменшенням пропозиції товарів і

послуг, що зростає внаслідок припинення виробництва, зупинки транспорту через страхову подію. Цього теж можна уникнути, використовуючи страхування для оперативного відшкодування збитку від непередбачених і надзвичайних подій. Відтак, роль страхування в економіці полягає в тому, що воно забезпечує безперервність, безперервність і збалансованість виробничого та інвестиційного процесу. Страхування сприяє оптимізації макроекономічних пропорцій, і саме через здатність страхування робити вплив на макроекономічні процеси в розвинених країнах воно вважається одним із стратегічних секторів економіки. Крім того, важливим стратегічним чинником є також величезні інвестиційні ресурси самих страхових компаній (особливо по страхуванню життя), що є по суті засобами страхувальників, які тимчасово акумулюються в страховиків. Це багато в чому зумовило підвищення макроекономічних показників розвитку провідних держав світу.

У процесі реалізації попереджувальної функції страхування також робить значний вплив на економіку. Попередження страхового випадку припускає широкий комплекс заходів, у тому числі фінансування заходів щодо недопущення або зменшення наслідків страхових випадків. У розвинених країнах (зокрема, у Німеччині), де через звичай ділового обороту підприємство, що не застрахувало ризики, не може розраховувати на інвестиції, оскільки з ним не співробітничатимуть його ділові партнери та інвестори, страхові компанії мають нагоду чинити тиск на страхувальника й стимулювати його до проведення превентивних заходів. Відмовляючись прийняти ризик на страхування або збільшуючи тарифи, вони тим самим примушують страхувальника вжити заходів, що знижують ризик, відмовитися від небезпечної діяльності, замінити застаріле устаткування, підвищити екологічну безпеку тощо. Тим самим страхування сприяє підвищенню безпеки виробничої діяльності, охороні праці, охороні навколишнього середовища й захисту інтересів споживачів. Наприклад, у сфері морського транспорту діє ряд затверджених навіть не на національному, а на загальносвітовому рівні вимог до безпечної експлуатації судів, істотно змінюючи витрати на технічне оснащення, а значить, рентабельність цієї діяльності, умови входу на ринок. Але з ініціативою введення цих вимог першими виступили зовсім не держава, а комерційні страховики, зокрема корпорація Ллойдс. Вплив на виконання цих вимог відбувався не адміністративними методами, а на підставі економічних відносин - відмовляючись приймати не задовольняюче вимогам судно на страхування або встановлюючи йому вкрай високий тариф, тобто роблячи економічно не вигідною його експлуатацію. Інший приклад: в Австрії, як і в Україні страховим компаніям передана функція проведення техогляду автотранспортних засобів. Це не тільки повністю виключає корупцію (страхова компанія не піде на видачу фіктивних документів, оскільки за наслідки аварії з участю технічно несправної машини доведеться платити їй самій), а й сприяє підвищенню рівня безпеки дорожнього руху.

Окремо слід зазначити роль у національній економіці довгострокового страхування життя - носія ощадної функ-

© О.М. Заєць, 2012

ції. Резерви по страхуванню життя служать джерелом довгострокових фінансових ресурсів. Роль компаній по страхуванню життя на ринку інвестицій надзвичайно висока, оскільки вони в розвинених країнах забезпечують велику й стабільну притоку інвестиційних ресурсів в економіку. Інвестиційний потенціал довгострокового страхування життя дозволяє підтримувати в національній економіці здібність до стійкого економічного зростання незалежно від циклічних коливань. Тому в розвинених країнах від рівня розвитку страхування, особливо накопичувального страхування життя, багато в чому залежить стан кредитно-грошової системи, а також рівень інвестиційної активності. Інвестиційний потенціал видів страхування інших, ніж страхування життя, дещо менше, проте й він у розвинених країнах запитаний повною мірою. Деяка недооцінка ролі страхового ринку гілками влади значною мірою викликана низьким ступенем використання в державі інвестиційного потенціалу страхових компаній.

Необхідно підкреслити роль страхування через реалізацію контрольної функції, зміст якої полягає в додатковій перевірці страховиками фінансово-економічного стану страхувальників у процесі оцінки майна при прийнятті на страхування, визначенні умов страхування й тарифів, у контролі дотримання умов договорів страхування й калькуляції збитку при виплаті відшкодування при страховому випадку, що в сукупності сприяє поліпшенню технічного стану об'єктів страхування, раціонального використання фінансових ресурсів підприємства, забезпечення охорони й систем безпеки, тобто сприяє підвищенню безпеки економічної діяльності, життя й добробуту громадян. Страхова компанія - активний учасник процесу суспільного відтворення, яка вступає у відносини не тільки зі страхувальниками та вигодонабувачами, а й з сервісними службами, медичними установами та іншими підприємствами, установами й організаціями, вони стають економічно зацікавленим "контролером" і якості медичної допомоги, і безпечних умов експлуатації об'єктів підвищеної небезпеки.

Отже, різноманіття функцій страхування не дозволяє засумніватися в його найважливішій макроекономічній ролі. Але хотілося б привернути увагу ще до одного аспекту проблеми, а саме потенціалу сектора страхування як інструменту державної політики в області регулювання стану різних галузей, інвестиційної активності й соціального захисту населення. Прийнято вважати, що всі сфери й ланки фінансово-кредитної системи в тому або іншому ступені служать носіями державних регулюючих дій, через них уряд впливає на відтворювальний процес відповідно до своїх актуальних цілей і задач. Відповідно, будучи частиною фінансово-кредитної системи, страхування до певної міри теж може використовуватися як регулятор. Таку думку висловлювали деякі російські фахівці по теорії фінансів, зокрема В.М. Родионова, Є.В. Коломін. Інша точка зору (В.В. Шахова), згідно з якою страхування - самостійна економічна категорія [4, 17], також не виключає можливості його використання як регулятор.

Можливості страхування, у цій частині, обмежені відносно низьким розміром частки ВВП, що перерозподіляється через страховий ринок, у порівнянні з бюджетом або кредитною системою. Кількісне відставання страхового ринку від інших фінансових секторів, що відзначається в Україні, вимушує дослідників обережно дивитися на можливі масштаби його впливу. Страхування розвивається із запізненням, у порівнянні з іншими фінансовими секторами, і частка ВВП, що перерозподіля-

ється через страхування, дотепер не перевищує 3%. Що стосується розвинених країн, то через страхування стабільно перерозподіляється 10-15% ВВП, а в окремі роки в окремих регіонах - майже 20%, але там подібна величина досягається за рахунок не розвиненого достатньо мірою довгострокового страхування життя. Звичайно, це істотно менше, ніж показники інших фінансових ринків: наприклад, частка виданих банківських кредитів у ВВП за останні роки виросла з 11% у 2000 році до 25% у 2009 році, і при цьому все одно банківські експерти нарікають на її нібито "недостатність" у порівнянні з США (40%), ЄС (45%) і Японією (65%) [5, 52]. Але з іншого боку, що є страховими внесками по страхуванню, іншому, ніж страхування життя? Це частки, максимум одиниці відсотків від страхової суми, що відображають достатньо малу величину вірогідності страхової події, тобто в реальності цими трьома відсотками ВВП регулюються страхові суми набагато більші, а отже, важіль дії через страхування на інші економічні процеси є вельми значним.

У розвинених країнах страхування як інструмент державного регулювання використовується по декількох напрямках. Наприклад, найважливіше значення як антиінфляційний регулятор і інструмент розвитку довгострокового інвестування в розвинених країнах має довгострокове страхування життя. Стимулюючи проведення цього виду страхування, держава тим самим знижує надмірний попит на інші товари, відволікає з поточного обороту зайву грошову масу, що знаходиться на руках у населення й переміщає її в інвестиційний процес. Збільшення довгострокових інвестицій страховиків в економіку є стабілізуючим чинником на макrorівні. Наприклад, обов'язкове страхування відповідальності автовласників. На перший погляд, пряме призначення цього виду страхування більшою мірою соціальне - захист інтересів потерпілих у результаті ДТП. Проте оскільки умови страхування, ліміти відповідальності, франшизи, а головне - тарифні ставки встановлюються централізовано, при безпосередній участі державних органів, то при їх допомозі з'являється можливість побічно впливати на інші сфери економічного життя. Наприклад, практично у всіх країнах для власників старих машин діють підвищені тарифи. З одного боку, це об'єктивно необхідно, оскільки ризик настання небезпечних наслідків при аварії в них дещо вищий. Але головне - така міра стимулює придбання нових автомобілів і відмову від експлуатації старих. Тим самим, санкціонує підвищення тарифів для старих автомобілів, особливо іномарок (також часто трохи більше, ніж того вимагає реальна статистика ризиків), держава в тих країнах побічно збільшує збут автомобілів або стимулює розвиток вітчизняного автомобілебудування (втім, і ухвалюються подібні рішення не без лобіювання інтересів крупних автомобільних концернів). Не говорячи вже про сприяння тим самим безпеці дорожнього руху (кожний безаварійний водій має значні знижки), екологічної безпеки тощо.

На нашу думку, використання такого фінансового інструмента, як страхування може бути віднесено не просто до числа можливих методів дії держави на економіку, а й володіє ознаками так званого "вбудованого стабілізатора", що автоматично протистоїть економічним коливанням. Дійсно, у періоди підвищення ділової активності попит на страхування підвищується, страховики дістають можливість не просто підвищити тарифні ставки (тобто ціну), а й максимальну розширювати покриття по добровільному страхуванню, при цьому воно виступає

якимось стримуючим моментом проти необґрунтованого ризику; потенційна база об'єктів страхування розширюється, доходи трудящих ростуть, і надлишок вільних засобів на руках населення робить можливим істотне збільшення накопичень по довгостроковому страхуванню життя. Все це дозволяє страховикам накопичувати додаткові резерви, які спочатку будуть інвестовані в довгострокові (а не спекулятивні) інструменти, збільшуючи запас міцності національної фінансової системи. А в майбутні несприятливі роки ці гроші будуть використані на виплату, відшкодування збитків і забезпечення громадян, позбавляючи тим самим економіку від необхідності витратити на ці цілі бюджетні гроші, яких на той момент і без того не вистачає, забезпечуючи непрацездатних громадян і т.д.

Страхування, на думку багатьох фахівців, це найстабільніша ділянка фінансово-кредитної системи, на ньому фактично відсутній механізм "зараження" кризовими симптомами, як-то, наприклад, на ринку міжбанківського кредитування, але водночас його не можна назвати ізольованим від решти фінансово-кредитної системи, він здатний бути стабілізуючим інструментом для суміжних галузей.

Соціальна роль страхування наголошується всіма дослідниками страхового ринку достатньо детально, тому зупинимося лише на основних моментах. Гарантуючи громадянам відшкодування збитку при загибелі майна й втраті доходу, створюючи захищеність людини, страхування забезпечує соціально-економічну стабільність у суспільстві. В умовах перехідної економіки, коли прямий державний вплив у багатьох соціальних областях мінімальний, а необхідність соціальних гарантій надзвичайно велика, ці функції передаються державою страховим компаніям: мінімум забезпечується обов'язковими видами, а все інше – за допомогою договорів добровільного страхування. І залучаючи громадян до страхування (через захист), їх тим самим залучають і до інвестиційного процесу (через накопичувальний елемент).

Страховик - найбільший інституційний інвестор (з істотною часткою орієнтованості на довгострокові операції) і платник податків (тобто донор засобів для державних соціально-економічних програм). Ще один важливий аспект ролі страхування в суспільному житті – це роль страхових компаній як працедавців. Діяльність страхових компаній сприяє підтримці зайнятості через постійне створення нових робочих місць і штатних фахівців, особливо нештатних страхових агентів.

Отже, розвиток страхування сприяє стабілізації ринку праці не тільки шляхом вживання деяких видів особистого страхування й недопущення тривалих зупинок виробництва через страхові випадки, а й у процесі найму на роботу в систему страхування, включаючи посередництво. Фахівці відзначають також політичну роль страхового ринку, роль страхових компаній у прискоренні оборотності капіталу, роль страховиків як найбільшого власника інформаційних ресурсів, що особливо важливо в умовах інформатизації сучасного суспільства.

Отже, сучасний страховий ринок виступає в декількох якостях, а саме як: один з природних ринкових стабілізаторів відтворення, забезпечуючи безперервність інвестиційного процесу й регулюючи його пропорції;

інструмент підвищення безпеки життєдіяльності; механізм соціального захисту громадян; найбільше джерело інвестицій у національну економіку; найбільший контролер і власник інформаційних ресурсів і ін.

Якщо на початку становлення страхових систем Заходу головним був напрям стабільності відтворення, то потім все більш важливим ставав інвестиційний напрям, і сьогодні в розвинених країнах ресурси, що акумулюються страховиками, можуть використовуватися для довгострокових інвестицій – як у фінансовий, так і в реальний сектор економіки. При цьому робота страховиків як інвесторів ускладнена тим, що засоби страхових резервів, що акумулюються, лише тимчасово знаходяться в розпорядженні страховика, а по суті належать страховальникам. Отже, інвестиційний портфель страховика повинен відповідати насамперед вимогам надійності, а не прибутковості, тому в розвинених країнах сектор страхування є найважливішим покупцем державних цінних паперів, тобто є стабільним кредитором держави.

Відтак, небезпекою будь-яких державних підходів щодо визначення місця страхування в системі забезпечення економічної безпеки є те, що держава недооцінює важливість страхування в ефективному розвитку економіки. Сектор страхування - найважливіша ланка, що забезпечує ефективність інвестиційного процесу на макро-, мезо- і мікрорівні, як через механізми страхового захисту відтворювального процесу (у процесі реалізації всіх функцій страхування), так і через безпосередню участь страховиків в інвестиційній діяльності.

Література

1. Страхование дело / Под. ред. Л.И. Рейтмана - М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. - 467 с.
2. Шахов В.В. Страхование как самостоятельная экономическая категория // Финансы. - 1995. - № 2. - С. 38-41.
3. Гомелля В.Б. Основы страхового дела / Московская финансово-промышленная академия. - М.: 2005. - 113 с.
4. Шахов В.В. Страхование как самостоятельная экономическая категория // Вестник Финансовой академии. - 1998. - № 1. - С. 17-24.
5. Козьменко О.В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку. - Суми: Ділові перспективи, 2006. - 68 с.
6. Ткаченко Н.В. Фінансова стійкість страхових компаній в умовах глобалізації // Фінанси України. - 2010. - № 3. - С. 82-91.
7. Фогельсон Ю.Б. Основные понятия страхового права // Государство и право. - 2001. - № 8. - С. 17-19.
8. Жабинець О.Й. Фінансова безпека страхового ринку України // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. - Львів: РВВ НЛТУ України. - 2011. - Вип. 21.4. - С. 233-237.

*Заєць О.М.,
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
економічної безпеки Луганського державного
університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка
Надійшла до редакції 18.11.2012*